

УСТОЙЧИВО ИЗПОЛЗВАНЕ НА ПРИРОДНИТЕ РЕСУРСИ

SUSTAINABLE USE OF NATURAL RESOURCES

Цанко Стефанов

Tsanko Stefanov

Великотърновски университет „Св. св. Кирил и Методий“
St. Cyril and St. Methodius University of Veliko Tarnovo

Abstract: In their history, humans have always tried to subjugate nature and use it for their own interests. With their actions, they change nature, but its influence on them is difficult to control. For this reason, they should consider their activities with the natural environment. The purpose of this article is to present a classification of natural resources, to define sustainability and to demonstrate the necessity of using natural resources in relation to the postulates of sustainable development. The subject is the use of resources in the context of sustainable development, and the object are the types of natural resources.

Keywords: natural resources; sustainable development.

JEL: Q50, Q56

ВЪВЕДЕНИЕ

В своята история човечеството винаги се е опитвало да подчини природата и да я използва за своите интереси. Със своите действия хората променят природата, но „нейното влияние върху нас е трудно контролируемо. По тази причина хората следва да съобразяват дейностите си с природната среда. Това в пълна степен се отнася и до стопанската активност“ (Stefanov, 2020, p. 319). Производствените дейности на човека „винаги ще упражняват някакво въздействие върху екосистемата“ (Owen, 1989a, p. 291).

Целта на настоящата разработка е да се представи класифицирането на природните ресурси, да се дефинира устойчивостта и да се демонстрира необходимостта от използването на природните ресурси спрямо постулатите на устойчивото развитие.

Предметът на разработката е използване на ресурсите в контекста на устойчивото развитие, а обект са видовете природни ресурси.

1. ПРИРОДНИ РЕСУРСИ. ВИДОВЕ

Според О. Оуен като природен ресурс може да бъде означен „всеки компонент на околната ни среда – почвата, водата, пасищата, горите, дивите животни, полезните изкопаеми или човешкото население, който може да бъде използван от човешкото общество за повишаване на неговото благосъстояние“ (Owen, 1989b, p. 35).

Класификациите на природните ресурси са „изключително многобройни, което е свързано с различните цели и критерии, залегнали в основата им“ (Gornung, & Maschbitz, & Maksakovsky, & Rakovski, 1986, p. 63).

Природните ресурси са „извънредно разнообразни по количество, податливост на изменение, възобновимост и способност за многократно използване“ (Owen, 1989b, p. 35).

В теоретичната сфера се срещат класификации на природните ресурси „според тяхното стопанско предназначение (Gornung, & Maschbitz, & Maksakovsky, & Rakovski, 1986, p. 63)“.

М. Горнунг счита, че „най-важните видове природни ресурси според характера на тяхното използване са многоцелевите (водни, поземлени, минерални, растителни и т. н.)“ (Gornung, & Maschbitz, & Maksakovsky, & Rakovski, 1986, p. 64).

Същият автор представя и класификация на природните ресурси по генетичен признак – „ресурси на литосферата (минерални), на биосферата (биологически)“ и т. н. В географската литература класификацията по този принцип се среща най-често, но тя е много подробна и следва основните компоненти на природата: климатични, водни, минерални, поземлени, растителни (почвено-растителни) и животински“ (Gornung, & Maschbitz, & Maksakovsky, & Rakovski, 1986, p. 64).

Този критерии, според Горнунг е много важен от икономико-екологична гледна точка. На негова база се разграничават изчерпаеми и неизчерпаеми природни ресурси.

Изчерпаемите природни ресурси включват: „невъзобновими (невъзстановими) – повечето от полезните изкопаеми и изчезващите биологични видове; частично възобновими – например почвите, горите в естествен вид; възобновими – растителността и животинският свят в широкия смисъл на думата. Неизчерпаеми ресурси са въздухът и водата, но определението им като неизчерпаеми е твърде условно при сегашните мащаби на замърсяване на атмосферата и хидросферата. За тези ресурси е особено важно да се вземат под внимание техните качества за осигуряване на нормална жизнена дейност на организмите и преди всичко на човека“ (Gornung, & Maschbitz, & Maksakovsky, & Rakovski, 1986, p. 64).

Много сполучлива класификация на видовете природни ресурси разработва и О. Оуен (Owen, 1989b, pp. 35 - 37).

В книгата „Опазване на природните ресурси“ авторът разглежда две големи групи природни ресурси – неизтощими и изтощими.

Към неизтощимите ресурси той включва следните подгрупи:

„А. Неподдаващи се на промени: атомната енергия, ветровата енергия, валежите и енергията на приливно-отливните вълни;

Б. Ресурси, с които е възможно да се злоупотреби: слънчевата енергия, атмосферата, водите на океаните, езерата и речните течения, силата на течащата вода и природни гледки в най-широкия смисъл на думата.“

В групата на изтощимите природни ресурси се включват:

А. Ресурси, които могат да се поддържат:

1. Възобновими

а) Водата в природните водоеми;

б) Почвеното плодородие;

в) Продукти на земята;

г) Продукти от реките, езерата, язовирите;

д) Продукти от океана.

2. Невъзобновими

Б. Ресурси, които не подлежат на поддържане

2. ИЗПОЛЗВАНЕ НА ПРИРОДНИТЕ РЕСУРСИ ОТ ЧОВЕКА. ВЪЗДЕЙСТВИЕ ВЪРХУ ПРИРОДАТА

След като разгледахме същността и видовете природни ресурси ще навлезем в полето на тяхното използване от човека.

Според П. Пенчев и И. Джамбазов „интензивното използване на природните условия и ресурси, демографския взрив, непрекъснато растящите потребности от суровини ни заставят да се отнасяме с необходимата загриженост към рационалното използване и възпроизводство на природната среда“ (Penchev, & Dzhambazov, 1993, p. 310).

От друга страна „активното въздействие върху природата служи като стимул за развитието на науката, която изучава еволюцията и спецификата на природните ресурси и явления. Всичко това спомага да се разширяват възможностите на човека да въздействува върху природата, увеличава ефективността на това въздействие, неговата целенасоченост и резултати“ (Stoilov, 1985, p. 253).

О. Оуен в „Опазване на природните ресурси“ поставя въпроса „дали в крайна сметка поради своята неспособност да управлява разумно отношенията си с природата и поради произтичащата от това злоупотреба с жизнената среда човекът няма да тръгне по пътя на самоунищожаването и ликвидирането на планетата? Няма ли и видът *Homo sapiens* да последва странствуващия гълъб и съблезъбият тигър?“ (Owen, 1989a, pp. 305-306).

Обикновените хора възприемат света около тях „през призмата на своята ментална география, своите познания за пространственото устройство на света. Това са непрофесионални познания, но затова пък са масови и служат за операционална основа на дейностите в ежедневието бит на милиарди хора“ (Stoyanov, & Milkova, & Bachvarov, 2004, p. 57).

За Х. Арnaudов в настоящия момент „при усиленото усвояване на ландшафтите, почти не съществуват биологични съобщества (биоценози), които пряко или косвено да не изпитват въздействието на човека. Антропогенните замърсители на околната среда предизвикват по-малки или по-големи нарушения в биологическите системи, които или се приспособяват към новите условия и издържат на екологичния натиск, или са обречени на загиване“ (Arnaudov, 2001, p. 11).

Според т. нар. географски нихилизъм „природната среда не оказва никакво влияние върху развитието на обществото. Подобно твърдение е нереалистично. Съществуването на човешкия индивид и човешкото общество извън географската среда е невъзможно. Човек получава от географската среда всичко онова“, което му е необходимо за удовлетворяване на физиологичните си и производствени потребности“ (Penchev, & Dzhambazov, 1993, p. 312).

За Г. Матеев и И. Павлов „грижовното и перспективно отношение към природата, към нейните ценности е признак на нравствено здраве на обществото. Отношението на човека към естествените ресурси и природната среда, създадена от неговата култура е състояние на духа. Будната наша съвест и отговорност пред поколенията изисква да спазваме истината във всичко, строго да изпълняваме своя дълг за екологично съобразен начин на живот и дейност, да не допуснем дебалансиране на природата“ (Mateev, & Pavlov, 1993, p. 7-8).

Според проф. Пенчев „ако продължаваме да се противопоставяме на природата и да разрушаваме нейното разнообразие, бъдещето ни е обречено на гибел. А бездействието и непредприемането на конкретни мерки ще ускорят този процес“ (Penchev, 2003, p. 80).

Д. Стоилов добавя, че „в епохата на научно-техническата революция въздействието на стопанската дейност върху природата достигна безпрецедентни мащаби. Всичко доведе в определени райони на планетата до сериозна деградация на природната среда и до влошаване на екологичните условия за живот на хората“ (Stoilov, 1985, p. 257).

П. Пенчев и И. Джамбазов правят заключение, че „в бъдеще въздействието на човешкото общество върху географската среда ще бъде още по-широко мащабно, всеобхватно и по-сложно“ (Penchev, & Dzhambazov, 1993, p. 314).

Според същите автори „човекът е длъжен да включи своите производствени процеси в нормалния кръговрат на веществата и енергията, протичащ в географската обвивка на земята. Той в никакъв случай не бива да изземва функциите на природата и да се противопоставя, а трябва да облекчава дейността ѝ. Бъдещата производствена дейност би трябвало да се вгражда в природните процеси като техен елемент. Само по такъв начин ще може да черпи непрекъснато от нейните блага и да се възползва от свойството и да се запазва като една непрекъснато развиваща се и обновяваща се система“ (Penchev, & Dzhambazov, 1993, p. 321).

3. УСТОЙЧИВО ИЗПОЛЗВАНЕ НА РЕСУРСИТЕ. УСТОЙЧИВО РАЗВИТИЕ

Както стана ясно, в повечето случаи хората използват природните ресурси на фона на уврежданията, които нанасят на околната среда. Решение в обратна посока може да се търси чрез развиване концепцията за устойчивото развитие.

За проф. П. Пенчев „проблемите, които са стояли пред хората в края на XX в., продължават да чакат успешно решение и през този век. Те са твърде различни – икономически, екологически, социални и т. н., но са логически свързани и имат обща причина, която ги поражда – неразумната човешка дейност“ (Penchev, 2003, p. 75).

Н. Чкорев отбелязва, че „една от главните задачи на обединена Европа в третото хилядолетие ще бъде постигането на устойчиво развитие. То от своя страна предполага съхранение на една да я наречем критична част на природния капитал“ (Chkorev, 2004, p. 99).

От своя страна концепцията за устойчиво развитие „включва не единствено устойчивост на околната среда, а икономическа и социална устойчивост“ (Stefanov, 2018, p. 301).

При изследване устойчивостта на дадена система е необходимо (Penchev, & Pencheva, 2002, p. 330):

- „Да се определят елементите, които изграждат съответната система и взаимовръзките между тях;
- Да се определят и изследват факторите, които съдействат за постигане на устойчивост в дадената система, както и тези, които водят до нарушаване на устойчивостта;
- Да се уточнят критериите за устойчивост;
- Да се изгради методика за оценка на устойчивостта на системата;
- Да се знаят ограничителните условия, които ще регламентират границите на протичане на процесите (явленията);
- Да се изследват връзките между устойчивост-вариантност, устойчивост-равновесие и т. н.“

Основните измерения на устойчивото развитие са три взаимосвързани елемента: „икономически, социален, екологически. Устойчивото развитие не трябва да се разглежда като застинал процес, константа на производство и потребление. Напротив, той е динамичен, като прогресивните новости – в икономическо, екологическо и социално отношение, намират широко поле за приложение“ (Penchev, & Pencheva, 2002, p. 333).

За Ив. Ангелов в цялостно отношение конкурентоспособността „притежава много измерения: потенциал за интензивен устойчив растеж с присъщите му три стълба – икономически, социален и екологичен (Angelov, 1993).

В отраслов аспект и свързан с природните ресурси, „туризмът, който е отрасъл с много бързо развитие, може да способства за устойчивото развитие, за утвърждаването на продуктовете брандове, като увеличи инвестиционния, предприемаческия и туристическия интерес за определена дестинация“ (Stefanov, 2018, p. 299).

За проф. П. Пенчев устойчивото развитие е „обективна необходимост на бъдещето, но още от сега следва да се предприемат ефективни действия за неговото осъществяване“ (Penchev, & Pencheva, 2002, p. 333).

ЗАКЛЮЧЕНИЕ

Чрез настоящата разработка беше направен опит да се представят класификации на природните ресурси, да се опише устойчивостта и да се демонстрира необходимостта от използването на природните ресурси спрямо принципите на устойчивото развитие.

В хода на изложението бяха разгледани възгледите на редица автори, повечето от които гледащи в една посока, а именно към необходимостта от рационално използване на природните ресурси и то използване така, че от тях да имат възможността да се възползват и идните поколения, без да усещат сериозно негативни ефекти от човешката дейност върху природата.

REFERENCES

1. **Angelov, I. 2005.** "Competitiveness - the biggest economic challenge facing Bulgaria in the European Union (macroeconomic view), *Scientific and practical conference - Bulgaria's integration into the EU - challenges of competitiveness, under the patronage of Georgi Parvanov*, Sofia. (in Bulgarian)
2. **Arnaudov, H. 2001.** *Ecology*, Veliko Tarnovo: University Publishing House "St. St. Cyril and Methodius". (in Bulgarian)
3. **Chkorev, N. 2004.** The preserved natural resources of Bulgaria - a factor for successful European integration, *International Scientific and Practical Conference "National Identity and European Integration"*, June 5 - 6, 2004, Sofia: GoreksPress; (in Bulgarian)
4. **Gornung, M., Mashbits, Y., Maksakovski, V., S. Rakovski. 1986.** *Economic and Social Geography of the World*, Sofia: Narodna Prosveta. (in Bulgarian)
5. **Mateev, G., I. Pavlov. 1993.** *Ecology*, Veliko Tarnovo: Sirius 4. (in Bulgarian)
6. **Owen, O. 1989.** *Conservation of Natural Resources, Part One*, Sofia: Zemizdat. (in Bulgarian)
7. **Owen, O. 1989.** *Conservation of Natural Resources, Part Two*, Sofia: Zemizdat. (in Bulgarian)
8. **Penchev, P., I. Jambazov. 1993.** *General Physical Geography*, Sofia: Silistra. (in Bulgarian)
9. **Penchev, P., I. Pencheva. 2002.** *Basics of Management*, Veliko Tarnovo: "Abagar" Publishing House. (in Bulgarian)
10. **Penchev, P. 2003.** Transition - yes, but towards sustainable development, *Scientific and Practical Conference "The Bulgarian Transition"*, May 31 - June 1, 2003, Sofia: GoreksPress. (in Bulgarian)
11. **Stefanov, T. 2020.** *Marketing solutions for modern business*, Veliko Tarnovo: Faber Publishing House. (in Bulgarian)
12. **Stefanov, T. 2018.** The tourism industry in the concept of sustainable development, *"Sustainable development of the viticultural sector - challenges and opportunities for growth"*, Varna: Publishing House "Science and Economics". (in Bulgarian)
13. **Stoilov, D. 1985.** *Man, society, nature*, Blagoevgrad. (in Bulgarian)
14. **Stoyanov, P., Milkova, K., M. Bachvarov. 2004.** *Social and cultural geography*, Veliko Tarnovo: Faber. (in Bulgarian)

За контакти:

Цанко Стефанов, доцент, доктор
Служебен адрес: В. Търново, ул. „Арх. Георги Козарев“ 1, корпус 4
ВТУ „Св. св. Кирил и Методий“, Стопански факултет
Катедра Икономическа теория и МИО
Ел. поща: tsanko.stefanov@abv.bg
